

A REVIEW ON MADNESS OF HYSTERECTOMY: THE FIRST OR LAST OPTION?Dr. Rupali B. Kulkarni^a, Dr. A. A. Kastikar^a, Mrs. D.R. Deshpande^a, Dr. C.B. Pangarkar^{a*}^a Swa. Sawarkar Mahavidyalaya, Beed-431122 (MS) INDIA

*Corresponding Author: 9403585268

E-mail address: rbkulkarni9421@gmail.com

❖ **Abstract**

In the Present manuscript authors tried to explain the concept of hysterectomy, situation or reasons to opt for hysterectomy, the points to review before hysterectomy, side effects or complications during and after hysterectomy.

Authors focused the study especially about Beed district of Marathwada region of Maharashtra with respect to mass hysterectomy proportion of Beed district, some experiences reviewed from various sources of cane cutter women in Beed district.

Then authors stated the reasons behind this mass hysterectomy in Beed district. With respect to the title of the manuscript, this paper suggests various remedies to sort out the situation of heart bleeding problem of mass hysterectomy in Beed District of Maharashtra.

❖ **Introduction**

Geographically, the Maharashtra state is divided into four regions—Konkan, Western Maharashtra, Vidharbha and Marathwada. Beed district falls under Marathwada region of Maharashtra. one of the India's backward districts, Beed district 75% of the people are villages and 67% are below poverty line. Beed district comes under a rain shadow region because of having scanty and unpredictable rainfall. Due to drought for every 3-4 years and severe drought once in every 10 years, availability of better irrigation facilities, there are fractured livelihood systems. Minimum water required crops like cotton and sorghum are preferred here. So Beed region is ridden with endemic poverty, unemployment and illiteracy. The vicious cycle of debt-poverty-illiteracy badly affects the social indicators such as woman health, infant mortality, education and violence against women. Whereas Western Maharashtra-sugar belt of Maharashtra have flourishing abundant irrigation facilities, favoring sugarcane cultivation. Hence nearly 3 lakh couples annually migrate to work in the sugarcane cutting industry [1].

Mass hysterectomy in Beed District

In the study of Maharashtra, the 13,861 cane cutter women in Beed district underwent a hysterectomy surgery and 45 % among them later experienced mental as well as physical distress [2].

Taluka Wise Hysterectomy Operations In Beed District

Taluka	Total women sugarcane cutters	Women underwent hysterectomy	Percentage
Ambajogai	3423	325	10%
Ashti	4457	687	15%
Beed	8777	1639	19%
Dharur	7449	1159	16%

sex. For large fibroids and in severe bleeding condition if suitable for woman doctor recommend hysterectomy.

5. Prolapse of the uterus-The ligaments & tissues supporting the womb become weak, the uterus drop down from its normal position leading to back pain,a feeling that something is coming down out of your vagina,leaking urine (urinary incontinence),difficulty in sex.

6. Cancer-In spread or advanced stage situation of cervical, ovarian, fallopian tube, womb (uterus) cancer

Think before hysterectomy

- Are the symptoms seriously affecting my quality of life?
- If all other treatment options are explored?
- Am I ready for the possibility of an early menopause?
- Do I still want to have children?

Complications in/after hysterectomy

General anesthetic complications, heavy bleeding, ureter damage, bladder or bowel damage, Infection, Blood clots, vaginal problems, Ovary failure. Early menopause is some of the probable complications during or after hysterectomy.

❖ Post hysterectomy Experiences

1. Cane cutter Meera Dutta Kokati of 45

Meera Kokati said that contractors being insensitive never consider to the needs of women workers like toilet, bathroom or shelter. They even do not organize drinking water and also water for bath. If the water access is available they could wash out period rags and reuse them. She asked How much cloth can we tear from our petticoats? So we often use soft leaves. Due to these situations she suffered multiple infections and abdominal pain till she had a hysterectomy so that she could continue with her cane cutting work [3].

2. Sheela Waghmare(Age 33)- lives on the outskirts of Rajuri Ghodka village

Sheela Waghmare seated cross-legged on a godhadi spread on the floor with her red-rimmed eyes glazed by a deep pain stated that she married to Maanik at just 12 & was a mother of three before 18. They are among the approximately 8 lakh oos-tod kaamgaar, cane cutting workers who seasonally migrate from the Marathwada region during the six-month sugarcane harvest season to western Maharashtra and Karnataka from October to March for cane cutting. They live and work heavy in the cane fields for six months and then being landless work as agricultural daily wage labor for remaining year. she underwent hysterectomy at the age of 20 in 2008 which destroyed her life forever. She told post hysterectomy issues that she cannot sleep at night...even now a good night's sleep is a distant memory for her. She further mentioned that during long night hours she cry all night, feels like sad, anxious, suffocating, crippling sadness, sleepless nights, inexplicable bouts of irritation, physical aches. She also told that when she sleeps, her family members by her side, her muffled cries awaken them i.e. her crying disturbs their sleep.Hence then she try to sleep with her eyes closed tight.But sleep does not come. And the tears don't stop [4].

3. Sangeeta Kale of 34

Sangeeta Kale from Maharashtra's Beed district married to Sadashiv, a sugar-cane cutter at the age of 13 even before she had hit puberty and now is a mother of two college-going sons, of 19 and 17. She had her first pregnancy at 15 and child at 16, during which she worked heavy as cutting, loading the trucks for 16 hours daily with husband Sadashiv in the fields of western Maharashtra for six months. Then due to routine backbreaking work daunting on even days of her menstrual cycle, unavailability of toilets, penalized leave finally she fed up with unwanted troubles and other recurrent gynecological issues ranging from white discharge to pain so she underwent hysterectomy[5].

4. Chaya Doke of 30

myomectomy (a procedure to remove fibroids), or endometrial ablation, allowing some patients to avoid hysterectomy

- Hysterectomy Recovery must be stressed (rest, don't lift anything heavy, incision care , no sexual intercourse for six weeks after surgery)
- Govt must take efforts to reduce regional disparity in agricultural development
- Efforts to decreased seasonal migration
- Effective policies must be implemented by government

❖ **References**

- [1] Development matters, monthly development updates from DHAN collective, case-1, March 2014
- [2] Priya Varadarajan, Bitter Reality: Mass Hysterectomy Of Women Workers In Beed's Sugarcane Fields, Feminism in India FII, Mar 8, 2021
- [3] Purnima Sah, Why Women Sugarcane Cutters Of Maharashtra Seek Needless Hysterectomies, 19 July, 2022.
- [4] Jyoti Shinoli, The Print, How women sugarcane workers in Maharashtra's Beed deal with side effects of hysterectomy, 14 May, 2022
- [5] Jyoti Shelar, The hindu.com, A harvest of crushed hopes: Why number of hysterectomies are high in Maharashtra's Beed district, August 10, 2019 12:05 am
- [6] Meena Menon , First Post India, Beed: High hysterectomy rate among sugarcane cutters signals unethical medical practices, poor work conditions, June 14, 2019 07:58:02 IST
- [7] Express News Service, Maharashtra: At 36%, hysterectomies in Beed district 'unusually' higher compared to state, India, June 13, 2019 03:22 IST
- [8] Kundan Pandey, Down To Earth-DTE, They stole my womb': Doctors mislead thousands of women to get their uterus removed, Thursday 12 March, 2020
- [9] LawBhoomi,, Mass hysterectomy in beed district of maharashtra: a blot on constitutional virtues, March 29, 2020
- [10] Radheshyam Jadhav, The Hindu Business line, Why Many women in Maharashtra Beed District have no wombs, April 9, 2019
- [11] Devyani Nighoskar, Indian female farmers going 'womb-less' to boost productivity, July 24, 2019

**IMPLEMENTING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION FIELD FOR
TRANSFORMATION THROUGH NEP-2020****Dr. C.B. Pangarkar**, Swa. Sawarkar Mahavidyalaya, Beed-431122 (MS) INDIA**Dr. R.B. Kulkarni**, Swa. Sawarkar Mahavidyalaya, Beed-431122 (MS) INDIA**Dr. Sudhir Yevle**, Department of Sociology, Kalikadevi College, Shirur (ka), Dist Beed, (MS) INDIA**Abstract:**

The Indian government, under the National Education Policy (NEP 2020), has recommended that teachers must achieve all required skills of AI, design thinking, and other subjects through AI-enabled Digital Infrastructure. Based on the theoretical basis, Present manuscript intends to evaluate the implementation of Artificial Intelligence with respect to Online teaching-Learning in education system. It focuses on the ways through which AI can be implemented in education system & its higher outcome along with some disadvantages. Hence author presents a expected AI framework which will provide a valuable perspective to education system.

Introduction:

The National Education Policy (NEP) 2020 has introduced contemporary subject Artificial Intelligence (AI) in education system at relevant stages. The National Council of Educational Research & Training (NCERT) has already initiated the framing of new curricula for School systems in accordance with NEP-2020. Even the Central Board of Secondary Education (CBSE) has introduced Artificial Intelligence as a subject in class IX from session 2019-2020 and in Class-XI from session 2020-2021 in their affiliated schools. Soon the AI systems will be implemented in higher education field also[1,2].

The advent of Artificial Intelligence (AI) can be used to automate systems for better performance and efficiency and is also famous for drastic changes in technical fields. People aren't really aware of how AI makes everything simple and easy. Artificial Intelligence enhances the human efforts by adding speed, precision, and effectiveness to them.

Learning of various types of data annotations is required for AI and machine learning tools to produce the exact results. In new technology era, AI has been applied to various fields like,

Mobile phones, social networking, prevention and response of active threats, Automotive (self-driving cars), Virtual assistants or chatbots, Retail and E-commerce, Manufacturing, Cyber Security tools and apps, Imaging Analysis for accurate diagnosis of diseases in medical field etc.

❖ Artificial Intelligence in education:

Recently, many AI applications and tools have been designed and developed for the education field for making so many tasks simpler and faster[3].

1. Online classes

Students can attend as well as actively participate in online courses without interruption and access all study materials via mobiles, computers, laptops and smart devices and hence they do not need to attend offline physical classes. Such AI automation in classes makes the teaching learning process smooth, time and money saving.

2. Online Evaluation

Artificial intelligence facilitates a secure solution to ensure the integrity of online examination system assessments in scale and by cost-effective manner. Hence there is no need of physical offline supervisors/inspectors and can make deployment far more scalable. Warnings are also

- ❖ It provides quick feedback and direct working facility.
- ❖ It provides interactive access to virtual classes, virtual laboratories and exams also.
- ❖ It facilitates the teaching-learning of any course across the globe, at anytime and anywhere.
- ❖ AI-powered courses enable students to learn and explore their skills remotely.
- ❖ AI-powered education system will provide boundary less education in future.

References:

1. Ministry of Education, Steps taken by the Government to use artificial intelligence for education transformation, Posted On: 15 MAR 2021,4:57PM by PIB Delhi
2. India Today Web Desk, New Delhi, UPDATED: Oct 3, 2022 14:58 IST
3. The Hindu,, August 09, 2022 03:50 pm | Updated August 10, 2022 12:04 pm IST, Nabeel Ahmed
4. Newson air, Monday, December 19, 2022
5. NEP augmenting AI-based learning undertakings of India, By Samir Kumar, August 10, 2022.
6. Impact of Artificial intelligence on Online Learning During COVID-19: A Framework, January 2021,Abdulmunem Alshehhi, Wathiq Mansoor,Ameena Alshehhi, Hamad Almulla
7. Artificial Intelligence in Education and Schools, December 2020, Research on Education and Media 12(1):13-21,DOI:10.2478/rem-2020-0003.

Shrikhetra Mahur Pilgrimage Center highly sacred place

Prof. Dr. Sunita S. Kurude^a, Dr. Vaishali M. Patil^b Dr. Rupali B. Kulkarni^{c*}

^a Associate Professor & Head, Department of History, Swa. Sawarkar Mahavidyalaya, Beed-431122

^b Department of History, Swa. Sawarkar Mahavidyalaya, Beed-431122

^c Associate Professor & Head, Department of Physics, Swa. Sawarkar Mahavidyalaya, Beed-431122.

Preface :

Mahur is the best place among the three and a half Peeths of Adishakti considered in Maharashtra. Since ancient times it has been famous as a major pilgrimage site and the original Peetha. Sri Renukamata is seated here and here is Swayambhu Tandala of Renuka Devi. There are many legends of the creation of this area and the existence of Mother Renuka here since time immemorial. In Kashi area Yavadhikam means this area is more important than Kashi area. There are three crore shrines in the abode of Shri Renuka Devi and the touch of darshan brings salvation to the living being. Devotees believe that Mother Renuka has been protecting her devotees since time immemorial till today.

Importance of Research Topic:

Here the significance of the Shakti Sthala known as Sri Kshetra Mahur, the original Peetha or Adipeeth is explained. Spiritual life is a fundamental feature of Indian culture. The study of Mahur, a Shakti place, is spiritually important because Indians consider this expression to be supreme and sacred. Aspects such as how people worship, what kind of hymns they chant etc. become important in order to get the blessings of the Goddess. By understanding the historicity of Mahur Shaktipeetha, it has been arranged here.

Objectives of Research Essay:

- 1 To explain the place and importance of Mahur Shaktipeetha in the religious field of Maharashtra.
- 2 To study the religious significance of Mahur.
- 3 To explain the impact of Mahur pilgrimage on the people of Maharashtra.

Hypotheses of Research Essay:

- 1 The influence of Mahur Shakti Sthala on the social life of Maharashtra can be seen.
- 2 Social life in Maharashtra is influenced by beliefs and superstitions.
- 3 The influence of religion on the social mind of Maharashtra is more.

Research Methods of Research Essay:

Srikshetra Mahur: Ek Jagurt Shakti Peeth has been researched in the context of social research. For this purpose historical research method as well as descriptive and analytical research method has been used.

Sources of Research Essay Fact Collection:

1 Primary Sources 1 Questionnaire 2 Interviews 3 Survey Reports

2 Secondary Sources: 1 Reference Books 2 Newspapers 3 Magazines 4 Internet Websites.

Interpretation of the research:

Renuka Mauli of Mahur. Mother Renuka is known to all as Adimata, Visvajanani, Yallama, Ekvira as described by the Kalpavriksha's sauli, Vishnu poets. Since ancient times this place was known by names like Amli Gram, Siddhapur and Matapur. Due to the abode of Mother Renuka Devi, this pilgrimage site got its name Matapur and its name □ Mahor or Mahur is a beautiful description of Mahur in Amali Gram Mahatmya in Renuka Mahatmya and Kalika Khand.

It is a bit difficult to study the Shakti Sthala of Sri Kshetra Mahur from a historical point of view and arrange it in a compiled form. Because idols of this goddess are found all over India from north to south and people of all regions consider her as their deity. They also assert that this goddess originated in their province. Kanya Kubja, Maheshwar, Matapur, Konkan, Madras etc. places, places in Karnataka, it is not possible to have her origin and character. Therefore it is not possible to write definitely about this goddess. There is not much evidence about the antiquity of Renuka Mata of Mahur. But there are references to legend, folklore and some Puranas, Puranas but that too is not clear.

Although there is no post-archaic context, the greatness of this goddess, the devotees do not lack any faith in this goddess. The traditional folklore of this goddess and her place in the mind of the people as well as the archeological tools present on this shrine have been collected from the study of shrines, tanks, ponds, monasteries, temples and have been studied from a historical point of view. Sri Dattatreya Prabhu founded Sri Renuka here. There is a temple of Sri Renuka Devi on a hill 1900 feet above sea level at a distance of three km to the south of Mahur village. The entrance door of the temple faces south. Renuka Mata is seated in the form of rice in the sanctum sanctorum. As a rule, the mother is dressed in various ornaments. On some special occasions as well as on festivals and festivals, special ornaments are offered to the mother. Although various stories are told regarding the origin of Mother Renuka, the greatness of Sri Renuka Devi continues to grow.

At Mahurgad, the chief priest of the goddess and the Maratha Bhopi are seen performing the routine worship of Renuka Mata in an equally disciplined manner even today. The worship of this goddess includes Manaspuja, Bhogi Puja, Alankar Puja, Abhishek and Vida Tambul. Trikal Puja of Devi takes place here. Puranpoli offerings are made to the goddess every day and Tambul Vida is offered to the mother. This Vida Tambul is then served as Prasad. Many festivals of Ai Renuka Mata are celebrated at Mahur Fort. All these festivals show the cultural life of Mahur area and Renuka Mata. Also due to these various festivals many devotee tourists visit Mahurgad Shakti Sthala regularly.

Festivals of Goddess include Jamthakari festival, Navratri festival, Pola, Chaitri Poornima, Shravani Poornima. Utsav is a way of worshiping and worshipping the Goddess to express her devotion. Also, some people worship the mother as Vangmayin. Many devotees of Mother Renuka have become devotees. Brahmadev Dattatreya has sung hymns in her praise. Many saint poets from Eknath to Vishnudas have praised the mother. Eknath Maharaj wrote from his Abhanga Jogva and Gandal, Shri Vishnu Kavi's Bhupali, Abhang, OT, Drishta, Jogva, Gandal are worshiped in all ways.

It seems that Sthal Mahatmyakaras and Puranakaras took shelter of many myths while doing research regarding Sri Renuka Devi. Kosambi D. d. He wrote a book called □ Purankatha va Vaswat □ from which he explained the nature of Puranic stories and said that part of history can be traced from them. Professor D. D. Kosambi says the reliability of literary devices depends on the archaeological method. While studying the antiquity of the Jaganmata of Matapur, it has been tried to put the myth aside and bring out the real and true information by taking the basis of folklore and legend.

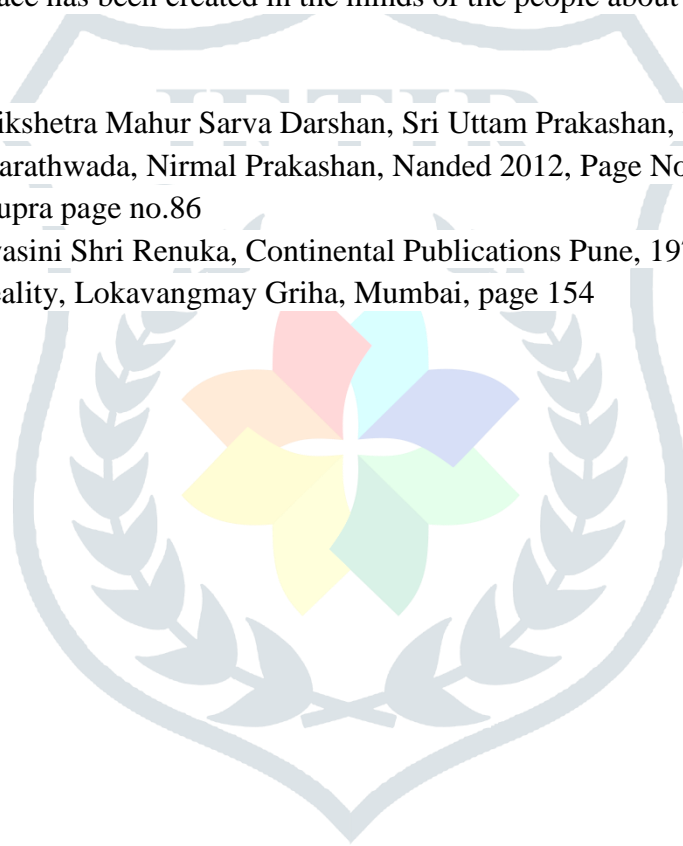
Jaganmata Sri Renuka Devi of Matapur is the original Peetha among the three and a half Shaktipeeths considered in Maharashtra and is a place of worship for devotees. Renuka Mata's glory and people's faith has only increased. From morning to evening worship of this goddess, special pooja, Navratri festival, Purnima festival of every month, Jam Thakri festival on the occasion of Mahur fort can be seen on the occasion of renewed consciousness, rousing enthusiasm and unceasing awareness. Devotees are also blessed by the sight of Mother.

Conclusion:

Jaganmata Shri Renuka Devi of Matapur is the original Peetha among the three and a half Shakti Peethas considered in Maharashtra and is a place of worship for devotees. From ancient times till today, this area has become famous progressively. Ai Renuka Mata's glory and people's faith has only increased. For the people of Maharashtra, Ai Renuka Mata is the goddess of the common people and they look up to her only as a mother. Devotees believe that Mother Renuka accepts the vows, so the devotees say vows to the mother and after fulfilling the vows, enter at the feet of the mother to complete the vows. Some devotees ask for this in the name of mother. In the eyes of the devotees, Renuka Mata is their savior and they want to remain in her service continuously, so it seems that such a venerable place has been created in the minds of the people about Renuka Mata of Mahurgad.

Reference:

- 1 Joshi BA, Joshi Vasudha, Srikshetra Mahur Sarva Darshan, Sri Uttam Prakashan, Umarched, 2016, Page No.86
- 2 Deshmukh Kiran, Asa Ha Marathwada, Nirmal Prakashan, Nanded 2012, Page No.95
- 3 Joshi B.D., Joshi Vasudha, supra page no.86
- 4 Joshi Q. No., Mahurgad Niwasini Shri Renuka, Continental Publications Pune, 1978, Page No.27
- 5 Kosambi d. D., Myth and Reality, Lokavangmay Griha, Mumbai, page 154

UGC CARE LISTED PERIODICAL
ISSN : 2278 - 6864

Education and Society

Since 1977

Vol-46, Issue-3, No.13, April-June : 2023

Indian Institute of Education

J. P. Naik Path, 128/2, Kothrud, Pune-411 038

Education and Society

ISSN: 2278-6864
UGC CARE Listed Periodical

शिक्षण आणि समाज

Education and Society

Since 1977

The Quarterly dedicated to the policy of "Education for Social Development and Social Development through Education"

Indian Institute of Education

J. P. Naik Path, Kothrud, Pune-38

Education and Society
Indian Institute of Education

Founders

Prof. J. P Naik and Dr. Chitra Naik,
Shri. S. D. Gokhale, **Administrator**

Editorial Board

Dr. Jayasing Kalake, *Editor*
Dr. P. N. Gaikwad, *Executive Editor*
Dr. Prakash Salavi, *Assistant Executive Editor*
Dr. S. M. (Raja) Dixit
Prof. V. N. Bhandare
Dr. Sharmishtha Matkar
Shailja Sawant, Secretary

Publisher

Indian Institute of Education
J.P. Naik Path, 128/2, Kothrud, Pune 411038
Web-site: www.iiepune.org
E-mail: editor.iiepune@gmail.com

'Shikshan ani Samaj' (Education & Society), the educational Quarterly is owned, printed and published by the Indian Institute of Education, Pune. It is printed at Pratima Offset, 1B, Devgiri Estate, S.No. 17/1B, Plot No. 14, Kothrud Industrial Area, Kothrud, Pune 411038 and Published at Indian Institute of Education, J.P. Naik Path, 128/2, Kothrud, Pune 411038. Editor: Dr. Jayasing N. Kalake Opinions or views or statements and conclusions expressed in the articles which are published in this issue are personal of respective authors. The Editor, Editorial Board and Institution will not be responsible for the same in any way.

INDEX

- 1 AN ANALYSIS OF THE LEGAL AND POLICY FRAMEWORK FOR THE PROTECTION OF WOMEN VICTIMS OF SEXUAL VIOLENCE
- 2 A THEORETICAL STUDY OF TRAINING FOR EFFECTIVE RUNNING
- 3 A STUDY OF TRENDS IN FITNESS THROUGH YOGA FOR MEN
- 4 YOGA FOR PREVENTION AND REHABILITATION OF SPORTS INJURIES
- 5 PERCEPTION OF YOGA AND THE BARRIERS TO ITS PRACTICE: AN EXPLORATORY STUDY AMONG THE COLLEGE STUDENTS IN NORTH GOA
- 6 PHYSICAL ACTIVITY AND FITNESS TO OPTIMAL HEALTH
- 7 YOGA FOR PREVENTION AND REHABILITATION OF SPORTS INJURIES
- 8 स्वस्थ भारत मिशन में शिक्षा महाविद्यालय की भूमिका- एक अध्ययन
- 9 स्वच्छता अभियान के अंतर्गत स्थानिक महिलाओं का योगदान
- 10 COMPARATIVE STUDY OF AGILITY OF GYMNASTICS AND MALLAKHAMB PLAYERS AGED BETWEEN 8-10, 11-12 AND 13-14 YEARS
- 11 बिरसा मुंडा एक युवा स्वतंत्रता सेनानी
- 12 राष्ट्रीय डोपिंग रोधी विधेयक, 2021
- 13 राज्य और राष्ट्रीय स्तर के कयाकिंग खिलाड़ियों में मानसिक तनाव के परिणाम का तुलनात्मक अध्ययन
- 14 भारत में सॉफ्टबॉल खिलाड़ियों के लिए एक खेल विशिष्ट प्रशिक्षण कार्यक्रम विकसित करने की आवश्यकता और दृष्टिकोण
- 15 भारतीय संविधानातील महिला हक्क एक अध्ययन
- 16 वंचित विभागातील महिलांचे प्रश्न
(Issues of Women From Deprived Section)
- 17 भारतातील महिलांची शैक्षणिक स्थिती
- 18 जयललिता : प्रादेशिक व राष्ट्रीय राजकारणातील प्रभावशाली महिला नेतृत्व
- 19 ग्रामीण स्त्रियांचे समान वेतन कायदा विषयक ज्ञान अभ्यासणे
- 20 ब्रह्मपुरी विधानसभा क्षेत्रातील निवडणुकीत महिला मतदारांचा सहभाग: संदर्भ ब्रह्मपुरी नगरपरिषद क्षेत्र
- 21 राजकीय पक्ष आणि सोशल मिडिया
- 22 प्रसार माध्यमे आणि भारतातील महिला सबलीकरण: दैनिक प्रजावणी वृत्तपत्राची भूमिका

- 23 भारतीयस्त्रियांचे मानसिक आरोग्य: एक दृष्टिक्षेप
- 24 शासकीय निमशासकीय कार्यालयातील महिला स्वच्छतागृहांच्या सुविधेचा अभ्यास
- 25 लोकसभानिवडणुका आणि महिलांचे प्रतिनिधित्व
- 26 आहारातील भरडधान्यांची उपयुक्तता
- 27 स्वातंत्र्योत्तर काळातील नोकरी करणाऱ्या महिलांचे आरोग्य व आहाराची स्थिती
- 28 स्त्री दास्य मुक्तीमध्ये डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे योगदान
- 29 औरंगाबाद जिल्ह्यातील महिलांच्या कल्याणकारी योजनांचा अभ्यास
- 30 पाणी प्रश्न आणि ग्रामीण महिला नेतृत्वाचा विकास : पाणी फाऊंडेशनच्या सत्यमेव जयते वॉटर कप स्पर्धे संदर्भातील विशेष अभ्यास

पाणी प्रश्न आणि ग्रामीण महिला नेतृत्वाचा विकास : पाणी फाऊंडेशनच्या सत्यमेव जयते वाटर कप
स्पर्धे संदर्भातील विशेष अभ्यास

डॉ. सुधीर आश्रुबा येवले समाजशास्त्र विभागप्रमुख, कालिकादेवी महाविद्यालय, शिरूर (का) जि. बीड

डॉ. रुपाली ब.कुलकर्णी भौतिकशास्त्र विभागप्रमुख सावरकर महाविद्यालय, बीड

ई मेल : syevle6@gmail.com

❖ गोषवारा (Abstract) :

प्रस्तुत अभ्यास हा महाराष्ट्रात २०१६ ला सत्यमेव जयतेच्या पानिफाँडेशनने सुरु केलेली वाटर कप स्पर्धा पाण्याच्या बाबतीतील लोकसहभागानुन शाश्वत विकासाची चळवळीच्या बाबतीत असून कृषी प्रधान अर्थ व्यवस्था असलेल्या ग्रामीण भागात पाणी हि समस्या तीव्र होताना पहावयास मिळते. पाणी प्रश्नावर ग्रामीण महिलांची भूमिका काय आहे आणि या समस्येवर त्या काय भूमिका घेतात आणि सक्रीय सहभागानुन नवनेतृत्व उदयास येते का याचा असून मराठवाडासी संबंधित हा अभ्यास असून वाटर कप स्पर्धेत सहभागी गावातील १३५ प्रतीसादकांचा अभ्यास करताना मुलाखत अनुसुचीचा वापर करून प्राथमिक माहिती मिळवली व सारणीच्या आधारे या प्राथमिक माहितीचे विश्लेषण केले असून या नुसार पाणी प्रश्नावर महिला पुढाकार घेऊन सक्रीय सहभाग घेताना दिसून आल्या व त्यांना ग्रामपातळीवर नेतृत्व करण्याची संधी मिळाल्याचे निदर्शनास आले.

मुख्य शब्द (Key words) : लोकसहभाग, शाश्वत विकास, ग्रामसभा, महिला सबलीकरण आणि नेतृत्व

❖ प्रस्तावना (Introduction) :

मानवाच्या मुलभूत गरजांपैकी पाणी ही सर्वात महत्वाची गरज मानली जाते. त्यामुळेच पाण्याला जीवन म्हटले जाते. पाण्याशिवाय सजीव प्राणी जिवंत राहू शकत नाहीत. वाढती लोकसंख्या आणि त्यांची पाण्याची गरज भागविण्यात सध्या खूप मोठ्या अडचणींना सामोरे जावे लागत आहे. त्यातच पाण्याचे प्रदुषण सततचा दुष्काळ पाण्याचा अनियोजित वापर इत्यादींमुळे पाण्याची तीव्र टंचाई जाणवते. मानवनिर्मित व निसर्गनिर्मित कारणामुळे महाराष्ट्रात आजपर्यंत १९७२ए १९९१ए २०१२ए २०१६ व २०१९ मध्ये मोठे दुष्काळ पडले होते. २०१९ च्या पूर्वीच्या दुष्काळापर्यंत अन्नधान्याची टंचाई जाणवत होती. परंतु अलिकडील काळात अन्नधान्याऐवजी पिण्याच्या पाण्याची तीव्र टंचाई दिसून येऊ लागली आहे. मागील दुष्काळात आणि अलिकडच्या दुष्काळात हा फरक दिसून येतो. अभिनेता अमीर खान आणि किरण राव यांनी २०१६ साली "पाणी फाऊंडेशन" या संस्थेची

स्थापना करून महाराष्ट्रातील दुष्काळाच्या पार्श्वभूमीवर पाण्याचा प्रश्न पुढे नेण्याचा निर्णय झाला आणि सत्यमेव जयते वॉटर कप या जलसंधारणाच्या स्पर्धेचा जन्म झाला.

२०१६ पासून ३ तालुक्यांपासून सुरू झालेली वॉटर कप स्पर्धा १०१९ पर्यंत ७६ तालुक्यांमध्ये झाली. गावागावातून मोठ्या संख्येने गावकरी श्रमदान करण्यासाठी माळरानावर जमत होते. हसत खेळत हे अंगमेहनतीचे काम करत होते. स्त्री पुरुष, लहान मुलं, दिव्यांग, वृद्ध अशा सर्वांनी कुदळ-फावडे हातात घेऊन ४५ दिवस कष्ट केले. पाणी फाउंडेशनचा उद्देश म्हणजे महाराष्ट्र अगदी तांत्रिक पद्धतीने दुष्काळमुक्त करणे. यासाठी गावांमध्ये वॉटर कप नावाची स्पर्धा घेतली जाते. जे गाव जास्तीत जास्त जलसंधारणाची कामे करेल म्हणजेच पाणीसाठवण क्षमता निर्माण करेल. तो गाव यात विजयी ठरतो. हे करताना सर्वच गावे काही न काही काम करत दुष्काळापासून मुक्त होतच असतात म्हणजे सर्व गावे विजयी होत असतात हे करताना जसं गावातली लोक श्रमदान करतात तसंच जोवर या चळवळीमध्ये समाजातील सर्व स्तरातील लोक सहभागी होत नाहीत तोवर हे काम पूर्ण होणार नाही यासाठी पाणी फाउंडेशनने लोकांचे अगोदर मनसंधारण केले.

पाणी फाउंडेशनच्या माध्यमातून लोकसहभागात्मक मार्गाने पाणी टंचाईवर मात करण्यासाठी विविध प्रकारचे उपक्रम राबविले जातात. आणि हे सर्व लोकांच्या माध्यमातून, त्यांच्या सहकार्याने राबविले जातात. यासाठी लोकांच्या मनात समस्या सोडविण्याची प्रेरणा निर्माण केली जाते. लोकांना त्या दृष्टीने प्रशिक्षण दिले जाते. त्यांच्या सहकार्यानेच संसाधनाची जुळवाजुळव केली जाते म्हणून पाणी फाउंडेशनची आवश्यकता आज मोठ्या प्रमाणात जाणवत आहे.

गाव पातळीवर स्थानिक गावकऱ्यांच्या मदतीने त्यांच्या सहकार्याने सहभागात्मक पद्धतीचा वापर करून जलसंवर्धनाचे कार्य ते करत आहेत. पाणी फाउंडेशनच्या माध्यमातून लोकात स्थानिक प्रश्न सोडविण्याची इच्छाशक्ती निर्माण केली जाते. त्यांना त्या दृष्टिकोनातून प्रशिक्षण दिले जाते. नेतृत्वाची क्षमता त्यांच्यात निर्माण केली जाते. आणि एक वेगळ्या दृष्टिकोनातून पाण्याच्या ह्या आव्हानाला भिडण्याची क्षमता लोकांत निर्माण करण्याचे कार्य पाणी फाउंडेशन करीत आहे.

जलसंधारणासोबतच गावकऱ्यांमध्ये मनसंधारण झाले. आपापसातील वाद, राजकीय मतभेद विसरून स्पर्धेच्या निमित्ताने गावकरी एकत्र आले. या गावकऱ्यांनी एकत्र येत श्रमदानातून स्वतःच्या गावात जलसंधारणाचे उपचार उभे केले. पावसाने त्यांच्या श्रमाला साथ दिली आणि कोंकडवधी लिटर पाणी भूगर्भात जिरले. गावाची पाणीपातळी वाढली.

वॉटर कप स्पर्धेत शास्त्रशुद्ध पाणलोट व्यवस्थापनावरोबरच सांडपाण्याचा वापर, वृक्ष संवर्धन, श्रमदान, यंत्राचा वापर, माथा ते पायथा उपचार पद्धती, कामाची गुणवत्ता, माती परीक्षण, आगपेटी मुक्त शिवार, पाणीबचत तंत्रज्ञान, शोषखड्डा, वॉटर बजेट, कुऱ्हाडबंदी व चराईबंदी, पर्जन्यमापक यंत्र

आणि तुम्हा रचवाची दुसऱ्या करणे जसा कावाचा एकूण १-० रुप देऊन सावकासासोने स्पर्धा जावची जाते.

पाण्याचे मानवनिर्मित व काही अंशी जहावातून उद्भवलेल्या सफावर सात बरव्यासाठी पाणी पाडोईतम लोकसहभागात्मक बाबींचा अवलंब करित आहे. लोकांचे प्रश्न लोकांच्या माध्यमातून सोडवणारी लोकसहभागात्मक चळवळ असल्याने पाण्याचा प्रश्न सोडविताना जाणवे जस शिक्षणाचेही दृष्टीम पडत आहे. त्याकरिता लोकांच्या मनात प्रशासिपदी जागृती निर्माण ज्ञानी व केनी जात आहे. त्यांच्यात आत्मविश्वास निर्माण केला जात आहे. समुदायातील लोकांना प्रशिक्षण दिने जात आहे. प्रशिक्षणाच्या माध्यमातून लोकांचे सहजीकरण केने जात आहे.

१५ दिवसांच्या काळावधीत बी. बी. टी., टीप सीसीटी, भारती आणि मिशेट बंधारे, विहिरी पुनर्भरण, एन. बी. एम., सोडरवेन पुनर्भरण, भोपखडा, तलाव, ग्रेजकडी इत्यादी जनसंधारणाच्या उपचारा बद्दलचे तंत्रगुह्य ज्ञान, त्यातील तांत्रिक कारकांचे सर्वसामान्य सावकासासोनेत पोहोचाने यामाठी पाणी पाडोईतमने स्पर्धेत निवडलेल्या तानुकांच्या बाबांना ट्रेनिंग द्यायला सुरवात केनी.

पाणी प्रशावर महिना या एकत्र येताना अनेक संशोधनावरून दिगते. पाणी हा महिनांच्या संदर्डीत असणारा मुळ प्रश्न असून शासीण भागात तर त्याची तीव्रता जडून जाणवते. याना प्रश्नांवर सत्य प्रेश जवते पानिफौडेअन वाटर कप स्पर्धा काम करित असून या महिनांच्या विव्हाळाच्या पाणी प्रश्नांवर त्यांची काव भूमिका आहे. हे प्रस्तुत संशोधनात अभ्यासने आहे.

♦ संशोधनाचे महत्व (Importance of study) :

पाणी समस्या ही महिनांशी निगडीत असणारी समस्या असून पाणी फौडेअन वाटर कप स्पर्धा ही समस्या मोडवणुकीमाठी प्रयत्नीन असल्यामुळे आणि ही पाणी चळवळ लोकसहभागावर आधारित असल्याने अभ्यासलेल्या मराठवाळातील ८ विव्हाडीत २२ तानुकांतील २७ गावातील महिनांची या चळवळीत काव भूमिका होती व त्यांच्या या भूमिकांनी नेवून्य विवासाचा वावडा ज्ञान आहे, हे अभ्यासने महत्वाचे वाटते.

♦ संशोधनाचे उदिष्ट्ये (Objectives of Study):

- १) महिना महिना बचत यटाची पाणी फौडेअन वाटर कप लोकचळवळीतील सहभागाचा अभ्यास करणे;
- २) महिना बचत यटाची पाणी फौडेअन वाटर कप लोकचळवळीतील सहभागाचा अभ्यास करणे;

३) पाणीप्रीडेभन मुळे महिला नेतृत्व संघम होण्यास / पुढे देण्यास मदत होती आहे या: हे अन्वयाने,

❖ संशोधन पद्धती (Research Methodology) :

प्रस्तुत अन्वयम करताना सामाजिक संशोधन पद्धतीचा वापर केला असून हा अन्वयम प्राथमिक माहितीवर अवलंबून आहे. प्राथमिक माहिती संकलनाकरिता मुख्यात अनुसूचीचा वापर केला असून मराठवाळ्यातील ८ जिल्ह्यातील २२ तालुक्यातील २७ गावातील १३५ प्रतीमादकांकडून माहिती संकलित केली व सांख्यिकीकरणाने आधारे माहितीचे विश्लेषण करताना टक्केवारीचा आधार घेतला आहे.

❖ अन्वयम क्षेत्र (Research Area):

पाणी फाउंडेशन २०१६ पासून महाराष्ट्र भर राबवण्यात येत असून २०१६ ते २०१९ या दरम्यान राबवण्यात आले. मराठवाळ्यातील ८ जिल्ह्यातील ज्या गावांना राज्य आणि तालुका पातळीवरील प्रथम, द्वितीय आणि तृतीय पारिजोषिक मिळाले आहे. ज्या मराठवाळ्यातील २२ तालुक्यातील २७ गावातील १३५ सरपंच, उपसरपंच, जयदूत आणि पाणी प्रीडेभन सल्लागारीतील महिला कार्यकर्त्यांचा अन्वयम केला आहे.

❖ अन्वयमाची व्याप्ती आणि मर्यादा (Scope and Limitation of Study) :

प्रस्तुत अन्वयम हा मराठवाळ्यापुरताच मर्यादित असून महिला आणि महिला संघम मराठी गावात पाणी प्रीडेभन वाटर कप राबवताना कोणती भूमिका होती गावातील नोक्यामधील या योजनेवरून वे वेगवेगळ्या दूर करण्यात काय भूमिका होती यातून महिला नेतृत्वाचा विकास झाला आहे का ? या उद्दिष्टा पुरताच मर्यादित आहे.

❖ अन्वयमाचा कालखंड (Period Of Study) :

प्रस्तुत अन्वयम हा २०१६ ते २०१८ दरम्यान वाटरकप स्पर्धेत सहभागी गावांचा २०२०-२१ या दरम्यान करण्यात आला आहे.

❖ संकलित माहितीचे विश्लेषण:

पाणी फाउंडेशन वाटर कप राबवताना गावातील महिलांची भूमिका आणि नेतृत्व

अ.क्र.	पाणी फाउंडेशन वाटर कप राबवताना गावातील महिलांची भूमिका	होय		नाही	
		एकूण (१३५ पैकी)	%	एकूण (१३५ पैकी)	%
१	पाणी प्रीडेभन वाटर कप स्पर्धेमुळे प्रथमच गावाच्या कारभारात सहभागी	१०७	७९.२५	२८	२०.७५
२	वाटर कप स्पर्धेत सहभागी होण्याचा निर्णय	१२०	८८.८९	१५	११.११

३	वाटर कप स्पर्धे मध्ये भाग घेण्याविषयीच्या ग्रामसभेत सक्रीय सहभागी	११८	८४.४०	१७	१२.६०
४	महिना वचत गटातील महिला आर्थिक व्यवहार सांभाळत होत्या	८०	५९.२५	५५	४०.७५
५	पाणी फाउंडेशन स्पर्धेत सक्रीय सहभागी महिलांना ग्रामपंचायतीमध्ये नेतृत्व करण्याची संधी मिळावी	१०८	८०.००	२७	२०.००

(बहुप्रतीमादक सारणी)

❖ (Salient Findings):

१. पाणी फाउंडेशन वाटर कप राबवताना गावातील महिलांची भूमिका आणि नेतृत्व याचा अभ्यास करताना उपरोक्त सारणीनुसार पाणी प्रश्न हा महिलांशी संबंधित असल्याने ८८.८९ टक्के महिलांनी वाटरकप स्पर्धेत सहभागी होण्याचा निर्णय घेतल्याचे दिसून येते.
२. गावातील महिलांनी केवळ निर्णय घेतला नाही तर तो ग्रामसभेत सक्रीय सहभागी होऊन पास करून घेतला असे ८४.४०% प्रतीमादकांचे मत आहे.
३. ज्या वचत गटाच्या महिला होत्या त्यांनी तर पानिफाउंडेशनचा आर्थिक व्यवहार पण सांभाळला असे ५९.२५ प्रतीमादकांचे म्हणणे आहे.
४. सत्यमेव जयते पानिफाउंडेशन वाटर कप स्पर्धेत सक्रीय सहभागी महिला कार्यकर्त्यांना ग्रामपंचायती मध्ये सभासद, उपसरपंच, सरपंच अशा पदावर काम करण्याची संधी मिळाल्याचे ८०.०० % प्रतीमादकांचे मत आहे.

❖ निष्कर्ष (Conclusion)

गावातील अर्थ व्यवस्था हि कृषी प्रधान असल्याने व आता मोठे प्रकल्प व त्यातून होणारे विस्थापन हा मोठी समस्या बनत असल्याने स्मॉल इज ब्युटीफुल या सिद्धांतानुसार आता लहान लहान प्रकल्पावर भर देऊन पाणी प्रश्न सोडवावा लागेल आणि तेच पाणी फाउंडेशन वाटर कप स्पर्धाकरते त्यामुळे महिला या चळवळीत सक्रीय सहभागी होऊन लोकशाही प्रक्रियेतील महत्त्वपूर्ण दुवा असणारी ग्रामसभा, पुन्हा ग्रामीण विकासाचा केंद्रबिंदू ठरल्यास मदत होऊन महिलांचे ग्राम पातळीवरील नेतृत्व पुढे आले हे दिसून येते कारण जवळपास ८०% महिला ह्या प्रथमच वाटर कप चळवळीमुळे गावाच्या कारभारात पुढे आल्या हे निदर्शनास आले. या स्पर्धेमुळे लोकांचे कार्य संघ, संवाद कौशल्य आणि लोकांमध्ये पाण्याचे व्यवस्थापन अर्थ व्यवस्थापन करण्यासाठी कौशल्य वाढविण्यासाठी मदत झाली. याचा फायदा महिलांना ग्रामपंचायतीमध्ये निवडणुकीत झाला.

काल पर्यंत चूल आणि मूल सांभाळणाऱ्या महिला किंवा फक्त दारुबंदी किंवा पाण्याच्या प्रश्नासंदर्भात मोर्चे काढणाऱ्या महिला आता धमदान करण्यासाठी बाहेर आल्या. पाणी प्रश्न आपोआपच सुटला आणि व्यसनाधीनता ही कमी झाली आहे. गावातील वाद, भांडण-तडे कमी झाली, गुन्हेगारीचे

प्रमाण घटले, लोकात स्नेहभाव व आपुलकीचे नाते निर्माण झाले व अनेक गावातील निवडणुका विनविरोध होऊन पानिफौंडेशन वाटर कप स्पर्धेतील सक्रीय महिलांना सभासद, उपसरपंच आणि सरपंच होण्याचा मान मिळाला.

❖ संदर्भसूची (References) :

१. पाणी फाऊंडेशन वेवसाईट. (<https://www.paanifoundation.in>) वेळ १०.३० वाजता, तारीख २५/०३/२०२२
२. पाणी फाऊंडेशनच्या ॲपद्वारे. वेळ १०.३० वाजता, तारीख २५/०३/२०२२
३. भवताल दिवाळी अंक २(०२१): भूजल विशेषांक, भवताल प्रकाशन, पुणे.
४. रमेश पाध्ये आणि अमित नारकर, महाराष्ट्रातील पाण्याचा प्रश्न एक शोधयात्रा, द युनिक अकॅडमी पब्लिकेशन्स प्रा. लि. पुणे.
५. राहुल यशवंतराव निकम (२०१८): लोकसहभाग आणि पी. आर. ए., प्रशांत पब्लिकेशन्स, जळगाव.
६. लढा दुष्काळाशी (२०१३) : अँगोवन कृषी ज्ञानमाला, सकाळ पेपर प्रा. लि. पुणे.
७. संपादन. प्रजा पवार, तुकाराम जाधव, विजय कुंजीर, अभय कांता (२०१३): महाराष्ट्रातील दुष्काळ (टंचाई पाण्याची आणि शेती उसाची) - (परिवर्तनाचा वाटसरू), द युनिक अकॅडमी पब्लिकेशन्स प्रा. लि. पुणे.
८. जलस्वराज्य प्रकल्प राज्यकृती आराखडा.
९. कुलकर्णी दिलीप (२००३): वेगवेगळ्या विकासाच्या वाटाड्याय राजहंस प्रकाशनए पुणे.
१०. धनागरे द. ना. (२००५): संकल्पनांचे विश्व आणि सामाजिक वास्तव्य प्रतिमा प्रकाशनए पुणे.